

ההסתבכות הגדולה

עמיעד (עדי) ניב

"ההסתבכות הגדולה", כך ניתן לכנות את ההתפתחויות שחלו לאחרונה סביב נושא עיגון זכויות החקלאים בקרקע. כך אפשר להתייחס גם להשתלשלות העניינים בעניין הפשרת הקרקע החקלאית והבעייתיות הסובבת אותה.

מזה חודשים רבים שצמרתה הכלכלית של ישראל גועשת בעיסוקה לנסות ולמצוא פתרון נאות לסוגיית הבעלות על הקרקעות החקלאיות. אין זה סוד כי בסיס מסירתן של קרקעות אלה לידי החקלאים היה, בעבר, הדאגה לעיבודה החקלאי של קרקע זו, מתוך ההכרה העמוקה של המוסדות המיישבים שחברו יחדיו להשגת מטרה חיובית זו. זו הייתה גם הכוונה היסודית במסירת קרקעות המדינה

"הפתרון האמיתי"

והנכון לבעיית

זכויות החקלאים

בקרקע יכול

להימצא רק

בהסכמה הדדית

ובפשרה שתוסכם

וקרקעותיה של קרן קימת לאחזקתם של יישובים חקלאיים – קיבוצים או מושבים על כל סוגיהם – כאשר אלה קיבלו על עצמם את "עול" העיבוד החקלאי ומצאו את פרנסתם המשותפת בפירות שהקרקע העניקה להם. מסירת הקרקעות לאחריותם ולטיפולם של החקלאים הייתה באותה ימים יעד אידיאולוגי בסיסי של כל הנהגות המדינה שטובת הארץ עמדה לנגד עיניהן.

על כל הצדדים".

היישובים החקלאיים קיבלו את הזכות לאחוז בקרקעות ולטפל בהן באמצעות הסכמים שונים ומשונים – בין אם

כתב ובין אם בדרכים אחרות, כאשר בבסיס ההתקשרויות עמד תמיד היעד המרכזי: העיבוד החקלאי המשמש מקור הפרנסה העיקרי של החקלאים. היישובים שקיבלו את החזקה בקרקע החקלאית לא חלקו באותם ימים לא על הדרך ולא על שיטת ההתקשרות. בימים ההם היו כולם משוכנעים ובטוחים בכך שעצם אחיזתם בקרקע – שעליה בנו את בתיהם והתגוררו בהם וממנה הפיקו את עיקר פרנסתם – יש בה משום הקניית זכויות יסודיות וכי משום כך איש לעולם לא יוריד אותם מן הקרקע שבה נאחזו.

אולם האבות המייסדים לא חשבו באותם ימים רחוקים על התפתחויות קרקעיות כמו אלה המתרחשות כיום: הם לא העלו על דעתם כי החקלאות תחדל מלשמש מקור

דומיננטי של פרנסה, הם לא חלמו על כך שהקרקע שייועדה על ידם לפיתוחה של ישראל – בה ראו מדינה סוציאליסטית, שיתופית – תהפוך לאבן שואבת גדל־נית שתהיה מאיץ להקמתם של מוקדים כלכליים בצורת מרכזי קניות, קניונים ופרויקטים נוספים הקרויים כיום "גדל־ן מניב". הם לא חזו את ההתפתחויות האלה ובהתאם לאורח מחשבתם גם לא יכלו לחזות כי תפיסת הגדל־ן תהפוך לעיקר העיקרים. מייסדיה ומקימיה של המדינה מעולם לא העלו על דעתם כי פעולותיה של הסוכנות היהודית יצמצמו כל כך וכי הרעיון הציוני, שהיה בעיניהם פְּגֵר תְּמִיד שעל פיו יישק דְּבַר המדינה היהודית בארץ ישראל, יהיה נושא למחלוקות רעיוניות וחומריות.

תפיסת העולם היסודית באותם ימים, שהייתה מעוגנת במסירת קרקעות המדינה לרשותם של היישובים החקלאיים כמעט ללא תשלום או ללא תשלום כלל (למעט מספר יישובים מוגדרים ששילמו למדינה עבור אדמותיהם), התבססה על הרעיון כי מי שקיבל את הקרקע הוא גם זה אשר יתיישב עליה, יעבד אותה לדורותיו וימצא בה את כל פרנסתו ואת כל מבוקשו. הקמתם של הקיבוצים הייתה רעיון ישראלי מקורי מובהק שכל העולם ראה בו תפיסת עולם ייחודית וכך גם המתיישבים עצמם, כולל תנועות ההתיישבות בהרכבן דאז. ימי המדינה הראשונים והתפתחותה אז הוכיחו בעליל את החיוניות שהייתה ליעד ההתיישבות, כפי שגיבשו אותו האבות המייסדים, והדבר תאם גם את תפיסת הביטחון שהייתה נקוטה באותם ימים, ואשר לפיה בפריסתם של היישובים ברחבי האזורים הפריפריאליים היה משום חיזוק למעמדה הביטחוני של המדינה (הנחה שעליה קמו כיום עוררים רבים). כל אלה יחד היוו נימוק משכנע די הצורך למסירתן של הקרקעות לידי החקלאים, לקביעת ייעודן החקלאי ולשלמות המחשבה כי אכן תפיסת עולם זו היא מיעדי היסוד החשובים של האסטרטגיה המדינית והביטחונית הישראלית.

קרקעות המדינה יוגדרו כאן כאלה שחלים עליהן מספר עקרונות בסיסיים: הן מצויות בבעלותה המלאה של המדינה; השימוש בהן על ידי המדינה מותר אך ורק בהתאם לשיקולי טובת הכלל; ייעודן הראשוני הוא ליצור תשתית יסוד לקיום החיים התקינים של אזרחי המדינה והן ניתנות להקצאה, בדרך שתיקבע על ידי המדינה ושתתאים לשיקוליה הדמוקרטיים מתוך גישת שוויון לכל אזרחיה. חלק מההגדרה האמורה אפילו נבדק בעת האחרונה במבחן בג"צ בעתירה ובפסיקה הידועה כ"בג"צ קעדאן".

אולם, אסור לשכוח כי אזרחיה של המדינה, הזכאים לשוויון גמור בהגדרה הבסיסית של דמוקרטיה, זכאים גם לכך שהמדינה תדאג לפרנסתם הסדירה ולשמירה על תקינות אורח

חיהם. העיקרון הזה בא לידי ביטוי חריף במאבקן של תנועות ההתיישבות, כפי שמצא את ביטויו בכל המסגרות הציבוריות האפשריות: מצד אחד תביעה ל"עידון" זכויות החקלאים בקרקע שנמסרה להם לעיבוד על ידי המדינה, ומצד שני התנגדות למתן הכרה בזכויות אלה בטיעון של חוסר שוויון. מצד אחד יש הטוענים כי הענקת זכויות מועדפות לחקלאים מהווה הטבת-יתר שאינה מוצדקת לא מהבחינה העניינית ואף לא מנקודת הראות המוסרית; מצד שני יש הטוענים כי ישיבתם של החקלאים על הקרקע שנים רבות, כמו גם שמירתם עליה – לעתים באזורי ספר ומצוקה – עיבודה והשבחתה, מקנים להם זכויות מיוחדות בקרקע ועל המדינה להכיר בזכויות אלה ולכבדן.

כך או כך, הצעת חוק "עידון זכויות החקלאים בקרקע" באה לעולם כתוצאה ישירה מטיעון מוסרי שנוגד ממצוקה כלכלית שלפיה אין לחקלאי הקיבוצניק אפילו חלקת מגורים בסיסית בבעלותו, על אף העובדה כי ביתו שוכן על הקרקע מזה עשרות שנים. הדבר אינו חל באופן זהה על חברי המושבים, שהבעיה שלהם אמנם סבוכה לא פחות, אך מהיבטים שונים.

**"לאור התגובות
השליליות הרבות
להצעת החוק
לעיון זכויות
החקלאים בקרקע'
מוכנות עתה
התנועות המיישבות
להגיע לפשרה".**

הרושם המתקבל כיום הוא כי לאור ההתפתחויות במשק הישראלי ולאור תגובות שליליות רבות להצעת החוק המוצאות ביטוי בציבוריות הישראלית, כמו התנגדותה של ה"קשת הדמוקרטית המזרחית", מוכנות עתה התנועות המיישבות להגיע לפשרה, אולי גם כתוצאה מהבנתן את הנזק שהן גורמות לחבריהן עם התמשכות המאבק על עקרון ה"עידון". הפערים הגדולים שבין גובה הפיצוי הגלום בהמלצות "ועדת רונן", בין גובה הפיצוי המצוי בהמלצותיה של "ועדת מילגרום", לבין תפיסות העולם הציבוריות השונות, גורמים עתה לחקלאים לחפש את "פתרון הקסם" שישקוט את גלי ההתנגדויות שהתעוררו ויעניק להם זכויות בסיסיות בקרקע מגוריהם ובקרקע ששימשה אותם במשך שנים לפרנסתם.

גם מההיבט הלאומי וגם מההיבט הסקטוריאלי עדיף הסכם על פני פסיקה משפטית. הדבר נכון לגבי המדינה, לגבי החקלאים וגם לגבי גופים מעורבים אחרים כמו קרן קימת, שהיא הבעלים של חלק לא קטן מהקרקעות עליהן מצויים היום קיבוצי נדל"ן ומושבים לא מעטים. באשר לקק"ל, חקיקת חוק כפי שדרשו עד כה התנועות המיישבות

משמעוּתהּ חיסול חלק גדול מזכויותיה המוקנות ולכך לא תוכל קרן קימת להסכים. כל ניסיון להעמיד את קק"ל בפני עובדות מוגמרות בתחום הזה יגרום בהכרח לפירוק השותפות רבת השנים בינה לבין המדינה, שותפות שבאה לידי מימוש בעצם קיומו של מינהל מקרקעי ישראל. רבים אמנם טועים לחשוב, כי קרקעות המדינה הן בבעלות מינהל מקרקעי ישראל. האמת אחרת. המינהל הוא רק הנאמן של בעלי הקרקע – המדינה וקרן קימת – וכל תפקידו הוא לנהל קרקעות אלה עבור בעליהן. קרקעות קרן קימת אינן בבעלות המדינה. הן שייכות לקק"ל, שלמעשה מחזיקה בהן בנאמנות עבור העם היהודי כ"קרקעות הלאום". ובהקשר זה אסור לשכוח את עקרון היסוד לפיו פועלת קרן קימת והוא כי "הארץ לא תימכר לצמיתות".

כך או כך, הפתרון האמיתי והנכון לבעיית זכויותיהם של החקלאים בקרקע יכול להימצא רק בהסכמה הדדית ובפשרה שתוסכם על כל הנוגעים בדבר. כל דרך אחרת עלולה להביא לתוהו ובוהו קרקעי, שמשמעוּתוּ הסתבכות גדולה ביותר של כל מערכות המדינה.